

МЕТОДИ ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – це система розумових і/або практ. операцій, принципів, прийомів і правил, які націлені на вирішення певних пізнавальних завдань у сфері права з урахуванням певної пізнавальної мети, яка зумовлена духов. і матер. потребами сусп-ва і/або внутр. потребами самої прав. науки.

М. п. д. повинні включати в себе: сформульовану мету; описання об'єктивної ситуації, в межах якої вирішується практ. або теорет. завдання; процедуру або перелік операцій, які необхідно здійснити для досягнення мети в заданих умовах.

М. п. д. повинні бути властиві такі ознаки: об'єктивність, відповідність методу об'єкта дослідження й рівню наук. пізнання; зрозумілість та загальнодоступність; детермінованість та відсутність стихійності і свавілля у застосуванні; здатність забезпечувати досягнення мети; здатність забезпечувати не тільки намічених, але й не менш значущих побічних результатів; надійність (здатність з високим ступенем достовірності забезпечувати бажаний результат); економічність (здатність давати результат з найменшими затратами коштів і часу).

Сучасна система методів наук. пізнання, які використовуються у дослідженнях прав. реальності, відзначається високою складністю й диференційованістю.

Методи пізнання можна класифікувати за різноманітними підставами: за ступенем спільності, за функціональною роллю, за механізмами розумового процесу тощо. Особливий інтерес для прав. досліджень становить багаторівнева концепція методол. знання, в якій усі методи наук. пізнання розділені на 3 осн. групи (рівні): філос. методи, загальнонаук. методи, спец.-юрид. методи.

Філос. рівень М. п. д. складають найбільш заг. принципи і методи наук. пізнання, що виконують регулятивну функцію стосовно наук. пізнання. Сучасний філос. рівень методології не обмежується вивченням методів і прийомів наук. пізнання, а досліджує також підвалини, структуру і властивості наук. знання, його генезис і функц. закономірності розвитку та трансформації у сфері права. На філос. рівні створюються умови визначення аксіології прав. науки – системи критеріїв і оцінок наук. діяльності та її результатів, таких як істинність, об'єктивність, раціональність тощо.

На цьому рівні прав. методології здійснюється понятійне наповнення та обґрунтування таких понять, як: «правова парадигма», «стиль мислення», «картина світу», «архетип правового мислення», «філософсько-правова рефлексія».

Загальнонаук. рівень методології представлений структурою і змістом окр. галузей знання зокрема і їх сукупністю загалом. На цьому рівні відбувається узагальнення конкр.-наук. методології на основі певної філос. системи, філос. підходу. З другого боку, на загальнонаук. рівні може відбуватися конкретизація філос. принципів, законів і категорій в їх методол. якості. У структурі загальнонаук. методів найчастіше виділяють 3 рівні:

емпірич. методи, загальнологіч. методи і прийоми, евристичні методи, кожен з яких успішно використовуються для дослідження права.

Для дослідження прав. реальності використовуються такі емпіричні методи. Спостереження – цілеспрямоване пасивне вивчення прав. феноменів, що спирається в основному на дані органів чуття. Зазвичай спостереження включається як складова частина у процедуру експерименту і обов'язково потребує інтерпретації результатів (описання).

Експеримент – активне й цілеспрямоване втручання у перебіг процесу, що досліджується, відповідна зміна досліджуваного об'єкта або його відтворення у спеціально створених і контрольованих умовах, визначених цілями експерименту. У сучасній прав. науці широке розповсюдження отримав уявний експеримент – система розумових процедур, які здійснюються у вигляді операцій не з реальними предметами, а з їх концепт. образами.

Порівняння – пізнавальна операція, яка виявляє тотожність або відмінність об'єктів або ступенів розвитку одного і того ж об'єкта. Порівняння є основою аналогії як логічн. методу і слугує вихідним пунктом порівняльно-прав. методу, який дозволяє шляхом порівняння виявити спільне й відмінне в істор. та ін. явищах, пізнати різні ступені розвитку одного й того ж прав. феномену або різних співіснуючих феноменів.

Описання – пізнавальна операція, яка полягає у фіксації результатів досвіду (спостереження або експерименту) за допомогою певних систем позначення, прийнятих у прав. науці.

Серед загальнологіч. методів у прав. науці найбільшого поширення отримали такі методи: аналіз (розчленовування предмета на складові з метою їх дослідження); синтез (об'єднання раніше виділених частин у єдине ціле); індукція (пізнання заг. через дослідження одиничного); дедукція (пізнання окр. на основі знань про заг.); абстрагування (уявне відособлення предмета від зв'язків з ін.); узагальнення (поширення заг. ознак предметів на всі предмети цієї множини); аналогія (правдоподібний висновок про схожість двох предметів за певними ознаками); ідеалізація (утворення понять, реальні прототипи яких можуть бути вказані приблизно); формалізація (узагальнення форм різних за змістом процесів шляхом опису їх у знаковій формі) тощо.

Серед евристичних методів при дослідженні прав. реальності застосовуються інтуїція (здатність знаходити рішення, допускаючи пропуски в ланцюзі логіч. міркувань); методи індивід. самостимулювання мислительного процесу (суперечка з уявним опонентом, уявний експеримент); методи колективного стимулювання (мозковий штурм, метод експертних оцінок).

Спеціально-юрид. рівень М. п. д. – це сукупність способів, дослідницьких прийомів, вживаних у сфері правознавства. Цей рівень М. п. д. відрізняється від філос. і загальнонаук. більшою очевидністю, більш явним характером функціонування. Він є самот. у тому сенсі, що виходить із самого конкр.-наук. пізнання права, його вимог, але самот. відносно, оскільки опирається також на філос. погляди й уявлення, які панують у рамках тієї або ін. наук. картини світу, парадигми.

На цьому рівні найбільшого поширення набули такі методи. Метод конкр.-соціолог. досліджень – переробка та відбір необхідної інформації про той аспект прав. реальності, який досліджується. При використанні цього методу застосовуються різноманітні прийоми: аналіз док-тів, офіц. повідомлень, усні й письмові опитування (інтерв'ю, співбесіди, анкетування), вивчення матеріалів суд. й арбітражної практики, сусп. думки про діяльність правоохоронних органів тощо.

Важливе значення у прав. дослідженнях має метод контент-аналізу, який застосовується при вивченні джерел, інваріантних щодо структури або суті змісту досліджуваного об'єкта. Смысл контент-аналізу полягає у сходженні від різноманіття текстового матеріалу до абстрактної моделі змісту тексту (понятійно-категоріальний апарат, колізії, парадокси). Контент-аналіз поєднує у собі номотетичні дослідницькі процедури з ідіографічними процедурами.

Стат.-матем. методи дають можливість отримання й обробки кількісних показників держ.-прав. явищ і процесів. Вони у найбільшій мірі застосовуються для характеристики масових явищ, що відрізняються повторюваністю, наприклад для виявлення динаміки злочинності. Методи матем. статистики широко застосовуються для аналізу соціолог. стат. інформації – офіційно документованих відомостей, що дають кількісну характеристику соц. масовим подіям і явищам. До таких явищ у прав. сфері належать: злочинність, адм. правопорушення, масив крим. і цив. справ тощо. Прав. статистика на основі кількісних даних дозволяє отримати безперечні докази наявності або відсутності зв'язків між аналізованими прав. явищами; провести аналіз факторів, що впливають на це прав. явище.

Метод соц.-прав. експерименту – спосіб перевірки наук. гіпотез або проекту будь-якого рішення. Соц.-прав. експеримент – це метод вивчення соц.-прав. явищ і процесів, що здійснюється шляхом спостереження за зміною досліджуваного об'єкта під впливом чинників, які контролюють і спрямовують його розвиток. Соц.-прав. експеримент передбачає: внесення змін у сформовані соц. відносини; контроль за впливом змін на діяльність і поведінку особистості і соц. груп як суб'єктів права; аналіз і оцінювання результатів цього впливу.

Кібернетичний метод – це сукупність прийомів, що дозволяють пізнати прав. явища за допомогою системи понять, законів і технічних засобів кібернетики. Він зводиться гол. чин. до використання не тільки технічних можливостей кібернетики, а й її понять – прямий і зворотний зв'язок, оптимальність тощо. Кібернетичний метод використовується для розробки автоматизованих систем отримання, обробки, зберігання та пошуку прав. інформації, для визначення ефективності прав. регулювання, для систематизованого обліку нормат. правових актів і т.д.

Порівняльно-прав. метод полягає в зіставленні різних держ. і прав. систем, інститутів, категорій з метою виявлення рис подібності або відмінності між ними. В результаті порівняння встановлюється якісний стан прав. системи в цілому або окремих прав. інститутів і норм. Широке застосування порівняльного методу у правознавстві і юрид. практиці призвело до

формування в складі юрид. науки відносно самот. напряму – порівняльного правознавства (юрид. компаративістики).

Формально-юрид. (нормат.-догматичний) метод є традиційним для юрид. науки і становить необхідний ступінь у наук. пізнанні права, оскільки дозволяє вивчати внутр. будову д-ви і права, їх найважливіші властивості, класифікувати гол. ознаки, визначати юрид. поняття і категорії, встановлювати прийоми тлумачення прав. норм і актів, систематизувати держ.-прав. явища. Його суть полягає в тому, що предметом дослідження у цьому випадку є право в чистому вигляді – його категорії, визначення, ознаки, структура, конструкції, юрид. техніка. Формально-юрид. метод серед ін. спец. методів можна з найбільшою підставою назвати спец., оскільки він застосовується виключно при вивченні права. Користуючись цим інструментом, можна з'ясувати, з яких елементів складається юрид. норма, як повинна будуватися її санкція, які складові є обов'язковими для кожного нормат.-прав. акта і т. д.

Логіко-юрид. метод – включає засоби і способи логіч. вивчення та пояснення права і є заснованим на формах мислення і законах формальної логіки. Використання логіч. засобів при вивченні й поясненні права дозволяє уникнути суперечностей при побудові зак-ва, побудувати логічно несуперечливу і тим самим ефективну систему права, узгодити позит. право з вимогами природ. права, нарешті, правильно і грамотно застосовувати юрид. норми.

Метод альтернатив – вирішення наук. проблем шляхом зіставлення і критики протилежних одна одній теорій. Стосовно права, метод альтернатив – це виявлення суперечностей між різними гіпотезами про держ.-прав. явища. Суть методу альтернатив: завжди важливо відшукати у пізнанні об'єкта альтернативи вже наявним гіпотезам про нього, а потім, піддаючи їх критиці і тим самим зіштовхуючи між собою альтернативи, виявляти нове знання про об'єкт.

Крім зазначених методів у прав. дослідження широко застосовується історико-правовий метод як спосіб дослідження і вивчення держ.-прав. явищ в їх історичному розвитку, а також низка інших спеціальних методів.

Для максимально повного і всебічного дослідження прав. реальності необхідно комплексно використовувати якомога ширший спектр наук. методології на базі єдності і взаємодоповнюваності методів наук. пізнання, визначення правильного співвідношення між традиційними для юриспруденції методами і новими позаюрид. підходами до усвідомлення прав. реальності.

Сучасна методологія права постійно розвивається. Необхідність такого розвитку обумовлена як ускладненням і динамізмом об'єкта пізнання – прав. феноменів, так і самого процесу пізнання і його засобів.

Лит.: Максимов С.І. Методологічні підходи до дослідження правової реальності. У кн.: Правова система України: історія, стан та перспективи, т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування та розвитку правової системи України. Х., 2008; *Дубовицький В.Н.* Соціологія права: предмет, методологія и методы. Минск, 2010; *Основи методології та організації наукових досліджень / за ред. А.Є.Конверського.* К., 2010; Малахов

В.П., Эриашвили Н.Д. Методологические и мировоззренческие проблемы современной юридической теории. М., 2011; *Вохмянин Д.В.* Методики исследования в правовой науке в контексте правовых универсалий. М., 2012; *Бирта Г.О., Бургу Ю.Г.* Методологія і організація наукових досліджень. К., 2014; *Лебедев С.А.* Методология научного познания. М., 2015.

О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань.